

MARTIN VAHL.
Stik af Chrétien, Paris 1800.

Martin Vahl og hans Samtid.

Af Carl Christensen.

Den Linnéanske Periode i de biologiske Videnskabers Historie, der er karakteriseret ved, at Terminologi, Systematik og Artsbeskrivelser spillede den aldeles dominerende Rolle, naaede sin Kulmination ved Overgangen fra det 18. til det 19. Aarhundrede. En af de mest fremragende af denne Periodes Botanikere er MARTIN VAHL. Norge har Æren af at have fostret ham, men Danmark blev hans Hjem, og her frembragte han sine Værker.

Vahl har oftere været Genstand for biografisk Behandling, og maaske synes det da overflødigt at give en ny Skildring af hans Liv og Virksomhed, men det er jo saa, at som Tiden gaar og nye Generationer vokser op, glider mange af Fortidens Stormænd, og ikke mindst fortjente Videnskabsmænd, tilbage i Folkets Bevidsthed og bliver blotte Navne, som man vel kender, men om hvis Bærere og deres Fortjenester man for sig selv maa erkende, at man kun véd saare lidet. Derfor tror jeg, det vil være kærkomment for mange, og ogsaa nyttigt, at faa Mindet om vore ældre Videnskabsmænd opfrisket nu og da, og derfor vil følgende Skildring af Vahl, haaber jeg, ikke være uvelkommen for dette Tidsskrifts Læsere. Jeg har imidlertid ogsaa en anden Grund til at give den. Vel har Vahl, som nævnt, oftere været biograferet, men der ligger i vore Arkiver et stort Stof i

Form af Breve og Manuskripter, som aldrig helt ud har været benyttet. Dette Stof indeholder ikke blot meget om Vahl selv, som ikke før har været draget frem, men det giver et interessant Billede af Naturvidenskabens Stilling og af dens Dyrkere i Slutningen af det 18. Aarhundrede. Med Vahl som Centrumsfigur vil jeg med Benyttelse af dette Stof prøve paa at tegne et saadant Billede af det naturvidenskabelige Liv, der levedes i København i de sidste 25 Aar af det Aarhundrede. Det var en arbejdsvirksom, rastløs, men ogsaa stridbar Tid, der meget ligner den sidste Snes Aar før Verdenskrigens Udbrud 1914. Det var en Tid, hvor mange fremragende Kræfter i Folket paa alle Omraader rørte paa sig, i Kamp mod gammel Reaktion, Hofkryberi og Snobberi overfor Enevoldsmagtens faa men alt bestemmende Personer, for Fremskridt og den frie Udfoldelse af de indtil da af Snæversyn og Klikevæsen bundne Kræfter. Det var en Tid, hvor litterære Fejder, Kabaler og Intriger hørte til Dagens Orden, men ogsaa en Gæringens Tid, hvor mangan fribaaren Aand udfoldede sig under Kampen mod det gamle og for det nye. Oplysningstiden har man kaldt den. Dette livlige Røre satte ogsaa sit Præg paa videnskabelige Kredse, ikke mindst paa de naturvidenskabelige, og det var naturligt.

Naturvidenskabernes overordentlige Fremvækst under og efter LINNÉ førte nødvendigvis med sig, at det maatte komme til en Kamp mellem den og den forbenede skolastiske Lærdomsform, som var herskende ved Universiteterne. Kampen var i Danmark ført under FREDERIK V., hvis reformivrige Regering med den ældre BERNSTORFF og A. G. MOLTKE i Spidsen havde forsøgt paa først at skaffe Naturvidenskaberne en sømmelig Plads ved Universitetet, og da dette mislykkedes, at skabe dem Muligheder for Trivsel ved Oprettelse af Institutioner udenfor Universitetet (botanisk Have i Amaliegade, Naturalkabinettet paa Charlottenborg). Resultatet af denne Kamp blev, at Universitetet sejrede, idet de nævnte Anstalter nedlagdes, og deres Samlinger overdroges til Universitetet, uden at der forøvrigt ved dette skete nogen Forandring af Betydning, og alt gik paa gammel Vis endnu i flere Aar. Men rundt om i Verden gik Naturvidenskaben sin Sejrgang, og Tilstanden i Danmark blev efterhaanden uudholdelig for dens Dyrkere. Der begyndte en ny Bevægelse og en ny Kamp, denne Gang ikke mellem Regering og Universitet, men den udgik fra Mænd, der stod uden nogen nær Tilknytning til begge, og i denne Bevægelse og Kamp blev M. Vahl

et Centrum og et Stridens Æble. Herom skal de følgende Sider fortrinsvis handle.

MARTIN VAHL blev født 7. Oktober 1749 i Bergen, hvor hans Fader, HENRICH RASMUSSEN, var en ret velstaaende Købmand. Efter sin Bedstemoders Broder fik han Fornavnene Martinus Vahl til Efternavnet Henrichsen; mærkeligt nok bar hans fem Søstre Slægtsnavnet Rasmussen; fra den ene af dem, VIBEKE, nedstammer den norske Forfatter KRISTOFER JANSON. Efter at have nydt Privatundervisning blev den unge Martin 1764 indskrevet i Bergens Katedralskole, hvor han udmærkede sig, og hvorfra han blev Student 1766; han havde da allerede strøget Henrichsen af sit Navn. I Skolen havde han interesseret sig mest for Botanik og havde samlet et Herbarium. Det var derfor naturligt, at han, da han 1766 kom til København for at begynde det medicinske Studium, hørte de botaniske Forelæsninger i den botaniske Have ved Amalienborg hos JOHAN ZOEGA, der var Linnés Elev og Havens Direktør, OEDERS Amanuensis. Denne Undervisning varede dog kun eet Aar, thi i de næste to Aar (1767–69) opholdt Vahl sig dels i Bergen dels i Søndmør hos den kendte Naturforsker, Præsten HANS STRØM, og han botaniserede flittigt der med sin Skolekammerat MARCUS SCHNABEL. Paa Opfordring af Apoteker JOHAN CARL DE BESCHE i Bergen, der i en kort Tid havde været Linnés Elev, drog Vahl 1769 til Upsala for at studere under Linné, og der blev han i omtrent fem Aar. Disse Aar blev Vahls lykkeligste. Linné, der endnu var i sin fulde Arbejdskraft, gav foruden sine almindelige Forelæsninger Privatlektioner hver Sommer i sit Hjem paa Hamarby til en lille udvalgt Kreds af sine mest interesserede og flinkeste Elever. Til denne Kreds kom Vahl til at høre, og Linné stillede vistnok store Forventninger til ham. Man véd dog egentlig kun lidt om Vahls Liv og Studier under hans Ophold i Upsala. Ved hans Faders Rundhaandethed behøvede han ikke at forcere sine Studier for at tage en Eksamen, og det ganske usædvanlig lange Studieophold hos Linné i Forening med hans store Begejstring for Naturhistorien og særlig for Botaniken førte til, at han i Upsala kom Linné nærmere i Plantekendskab end nogen anden af Linnés mange Elever. Nogen Udsigt for Fremtiden til en Stilling, hvori han kunde hellige sig helt til sin Interesse, var der imidlertid ikke, og hans Fader ønskede derfor, at han skulde studere Medicin. Han vilde saa tage den medicinske Doktorgrad i Upsala under Linnés Præsidium, men dette

raadede hans nære Ven, Normanden NIELS TØNDER LUND, der var i Danmark, ham fra, fordi han dog ingen Stilling kunde vente i Sverige, og i Danmark og Norge var udenlandske Doctors ikke ansete. Det er fra denne Tønder Lunds meget fortrolige og meget interessante Breve til Vahl, at man faar det mest indgaaende Kendskab til Vahls senere Kamp for at hævde sig. Han var fra Trondhjem og teologisk Kandidat, men ligesom Vahl kastede han sin Kærlighed paa Naturhistorien, navnlig Entomologien, og han erhvervede sig efterhaanden en Insektsamling, der var en af de største i den Tid. Han blev ansat i Toldvæsenet og avancerede til høje Embeder (bl. a. var han en kort Tid Politidirektør i København). Som Medlem af den interimistiske Regeringskommission for Norge (under Krigen med England) afsejlede han i Januar 1809 fra Jylland, men Skibet forsvandt, og man hørte intet om dets Skæbne. Blandt de mange af Oplysningstidens Mænd, der spillede en Rolle i naturvidenskabelige Kredse, er der ingen, der har tiltalt mig mere end Tønder Lund, dels paa Grund af hans frejdige Humør og den Usnobbethed, hvert af hans Breve bærer Vidne om, dels og især paa Grund af det varme, for al Egoisme fri Venskab, han nærede for Vahl, og som var dennes bedste Støtte i hans Trængselstid.

Vahl fulgte sin Vens Raad og kom til København 1774 for at studere Medicin. Men hermed gik det kun saa som saa. Vahl fandt nemlig, at Planterne i den botaniske Have for største Delen enten var forkert eller slet ikke bestemte, og at bringe Orden der var ret en Opgave, som passede ham. Havens Direktør, Professor CHR. FRIIS ROTTBØLL, var vel en ganske flink Botaniker, der havde udrettet adskilligt af Betydning, men han var i denne Tid angrebet af Hypokondri, der førte med sig, at han lod alt gaa, som det vilde. Han kunde intet have imod, at den unge Normand paatog sig Bestemmelsesarbejdet i Haven, især da Vahl intet Honorar forlangte derfor. Vahl haabede dog vistnok paa at opnaa en Stilling ved Haven, og derfor var det ham en stor Skuffelse, da det i 1775 blev overdraget den senere bekendte Professor MATHIAS SAXTORPH at holde de botaniske Forelæsninger under Rottbølls Sygdom; en Ansøgning om at maatte undervise privat i Haven blev afslaaet. Han begyndte at mistvivle om sin Fremtid; at studere Naturen er det samme som at sulte, skrev han til Tønder Lund. Denne raadede ham til at være mere energisk og trænge sig paa; bl. a. burde han se at

gøre den meget formaaende OTTO FRIDERICH MÜLLERS Bekendtskab, og han skriver dertil følgende for ham karakteristiske Linier: »Hvorfor blev du ikke en Postillant? Nu havde du været Præst, og om en halv Snes Aar havde du kunnet i al Magelighed, ædt og drukket dig ihjel, og Tanker skulde ikke have hindret din Fordøjelse. Et vel destilleret Cocleareaqvavit kunde have bevaret dig fra scorbutiske Tilfælde. — Vil du købe min Allestatz af mig, du skal have den for godt Kiøb. Uden at rose mig selv fik jeg laudabilem, men jeg sælger den dog for en Snes af dine Urter. Jeg bruger den ikke; thi jeg har aldrig været uforskammet nok til at præke og tænker ikke heller at blive det«. Noget senere skrev Lund, der da studerede i Kiel hos Zoologen J. C. FABRICIUS, som interesserede sig meget for Vahl, at Fabricius opfordrede ham til at beskrive nogle Planter, og han vilde hjælpe ham med at skaffe en Forlægger. Det vilde højne hans Anseelse baade hjemme og i Udlandet, og han vilde hædre Fædrelandet, naar de fremmede saa, at og en Dansk kan beskrive en Urt.

Man mærker allerede her det mest iøjnefaldende Træk i Vahls Karakter, hans Mangel paa Energi til at hævde sig og hans Selvsopgivelse, saa snart noget gik ham imod. Han var sikkert nok uhyre flittig, hvad hans talrige bevarede Manuskripter og Noter fra denne Tid vidner om, og han beskrev Hundredvis af Planter, men at stramme sig op til at udgive nogen af dem kunde han ikke. Man har villet forklare denne Mangel paa Produktivitet hos Vahl i hans yngre Aar med hans stærke Selvkritik, men denne Forklaring er næppe tilstrækkelig.

Vahl fulgte Lunds Raad og gjorde O. F. Müllers Bekendtskab, men det lignede ikke denne store Mand at gøre noget for en ung Mand, der ikke kom til ham som en ydmyg Supplikant; da Vahl tilmed tillod sig at kritisere et af Müllers zoologiske Værker, en Kritik der som sædvanlig fornærmede Müller, havde Vahl intet at vente fra den Kant*).

I Aaret 1778 skete der det betydningsfulde, at de to eksisterende botaniske Haver blev nedlagt, og en ny anlagt ved Charlottenborg. Ved Flytningen var Vahl meget virksom, og Lønnen derfor fik han Aaret efter, da han blev udnævnt til Lektor ved Haven med 200 Rdl. i Løn. Han skulde som saadan holde de almindelige botaniske Forelæsninger for Medicinere, Kirurger og

*) Herom se min Artikel om Müller i Naturens Verden, Februar 1922.

Apotekerelever og lede Ekskursioner samt bistaa den botaniske Professor (Rottbøll) med Bestemmelsen af Havens Planter. Denne Stilling, saa usselt lønnet den end var, passede rigtig til Vahl, især da han nu fik Adgang til Havens Herbarium, hvori opbevaredes FORSSKÅLS Planter fra »den arabiske Rejse«, der endnu henlaa uordnede og delvis ubestemte; han begyndte straks paa en kritisk Revision af dem. I denne Lektorstilling blev Vahl kun til hen i Efteraaret 1782, da han blev fjernet fra Haven uden at faa sin Afsked. Om Grunden hertil er det vanskeligt at udtale sig med absolut Sikkerhed; imidlertid er i den allersidste Tid en længere Skrivelse fra Tønder Lund til Kronprins FREDERIK af 20. August 1785 bleven tilgængelig i Rigsarkivet, og den giver en noget anden Fremstilling af denne i sin Tid opsigtsvækkende Sag, end man ellers før har faaet. I det følgende er Sætninger i » « Citater derfra.

Da den gamle botaniske Gartner, KÄSEMACHER, som Vahl satte højt, døde i 1779, blev der 1780 ansat en ny Gartner, NIELS BACHE, der »blev fra en Kaal- eller Frugthave i Jylland flyttet ind i den botaniske for der at dyrke Planter fra alle Verdens Dele og fra alle Climater. Dette forstod han ikke«. Vahl vilde vejlede ham, men han vilde ikke lade sig raade, og Vahl besværede sig saa over ham til Havens Direktører, Rottbøll og HOLMSKIOLD. Disse tog imidlertid Bache i Forsvar og betydede Vahl, at han intet havde over Havens Drift at sige. Vahl forlangte derpaa en Instruks, som fastsatte hans Rettigheder og Pligter, og en saadan blev givet ham 24. April 1782. Den indeholdt nogle slemme Bestemmelser, som denne, at Gartneren under Lektorens Timer skal anbringe sine Folk saaledes, at de kan have Øje med de studerende og paase, at de intet plukker; sker dette, skal de skride ind — unægtelig en stram Regel for en Lærer; den kunde tyde paa, at Vahl ikke har holdt den bedste Disciplin —. Endvidere blev det forbudt Lektoren selv at afskære Planter til sine Forelæsninger i Auditoriet, og vilde han ind i Væksthusene, skulde han bede Gartneren eller Professoren om Nøglen; paa den anden Side fik Gartneren, »der ikke forstaaer Latin«, Nogle til Biblioteket, men Vahl ikke. Denne Instruks tog Vahl sig meget nær, og Samarbejdet mellem ham og Bache blev utaaleligt; Vahl besværede sig derover til Ministrene (MOLTKE, GULDBERG) m. fl., og »de udelode sig med, at han havde Ret«, og for at undgaa videre Undersøgelse, »blev det Expedient udfundet«, at

Vahl fik kgl. Befaling til at rejse udenlands i 2 Aar med en Understøttelse af 300 Rdl. aarlig. Vahl tog glad mod dette, især da Guldberg lovede ham, at han skulde udnævnes til Professor. 14 Dage derefter blev ERIK VIBORG udnævnt til Lektor i Haven, »men Vahl var ikke befordret, ikke afskediget, ikke afsat«.

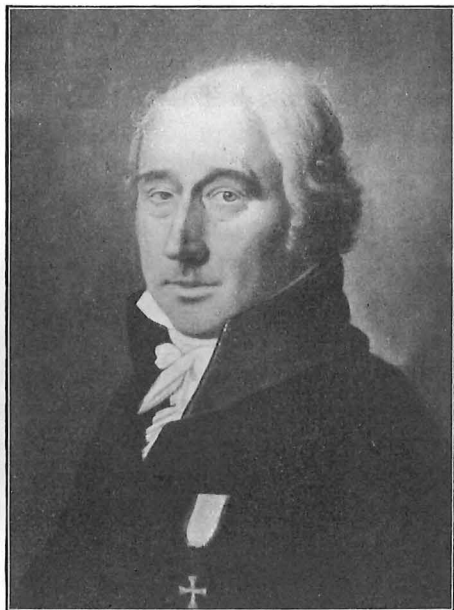
Denne i og for sig ubetydelige Begivenhed med dens mærkelige Udgang fik ved sin Forhistorie og sine Følger den største Betydning. Forhistorien er ikke helt opklaret, og hvad vi véd derom, stammer fra Vahls Venner og er følgelig i høj Grad partisk. Imellem Vahls Elever fra hans Lektortid var der to, der senere har gjort sig bekendt som Botanikere, Kirurgen C. F. SCHUMACHER og ERIK NISSEN VIBORG; den første vedkommer os ikke i denne Forbindelse, Viborg des mere. Han var ti Aar yngre end Vahl, Sønderjyde — hvorfor Tønder Lund regnede ham for Tysker —, havde studeret Dyr lægevidenskab under Veterinærskolens Stifter, P. C. ABILDGAARD, og som nævnt Botanik hos Vahl, der gav ham en pæn anbefaling for hans Duelighed. Med denne var der sikkert heller intet i Vejen, men hans Karakter var ikke tiltalende. Den var lige det modsatte af Vahls, paagaende og krybende, misundelig og intrigant. Det er Viborg, Vahls Venner utilsløret beskylder for at have fortrængt Vahl fra Haven, for at han selv kunde faa hans Plads; Gartner Bache var kun det Redskab, han brugte. Det er imidlertid klart, at den unge Viborg ikke kunde have naaet sit Maal, om han ikke havde faaet Støtte paa indflydelsesrige Steder, i dette Tilfælde i Havens Direktion, der bestod af tre Medlemmer, af hvilke Rottbøll var den ene. Han var en fredsommelig, velvillig Mand, der ikke ønskede at gøre nogen Fortræd, men han havde ikke Mynighed til at træde op imod sin Kollega i Direktionen, THEODOR HOLMSKIOLD.

Denne Mand er en af de mest karakteristiske Personer fra denne Tid under den Guldbergske Periode. Han var født Holm, og først 1781 blev han adlet med Navnet Holmskiold. I sin Ungdom havde han ledsaget Rottbøll paa en længere naturvidenskabelig Studierejse i Udlandet, og derefter blev han Professor i et Par Aar ved Sorø Akademi i Medicin og Naturhistorie. Af hans videnskabelige Publikationer skal her kun nævnes hans Pragtværk *Beata ruris otia fungis danicis impensa*, hvori han paa overordentlig smukke, haandkolorerede Tavler afbilder og vidtløftig beskriver en Del danske Svampe, mest Kølle-

svampe. Dette Værk var i Hovedsagen færdigt før 1770, men Holmskiold fandt det stadigt ikke smukt nok, og det var først efter manges Opfordring, at han 1790 udgav en Del deraf; Resten blev efter hans Død (1793) udgivet af Viborg 1799. Efter at have forladt Sorø beskæftigede han sig ellers kun lidt med Botanik. 1767 blev han Direktør for Generalpostamtet, og 1772 blev han Kabinetsssekretær hos Enkedronning JULIANE MARIE, hvis Yndest han i højeste Grad forstod at vinde, og snart blev han en mægtig Mand, hvis Indflydelse vistnok mere gjorde sig gældende bag Kulisserne end ved aaben Optræden, men derfor var den ikke mindre betydelig. Blandt hans gode Gerninger bør fremhæves, at han har Hovedæren for, at den botaniske Have blev flyttet til Charlottenborg, og det var derfor naturligt, at han blev en af dens Direktører.

Det var denne Holmskiold, hvis Velvilje Viborg forstod at vinde, og det er mod ham, Vahls Venner retter deres skarpeste Skyts. Det er meget vanskeligt nu

at udfinde, hvad han havde mod Vahl; maaske var der kun det, at han foretrak den krybende Viborg for den mere ligefremme Vahl, men det er ogsaa muligt, at politiske Forhold spillede med ind, idet Vahls Venner, især N. RIEGELS, en af Oplysningstidens mærkeligste Personer, og Tønder Lund, hørte til Regeringens Modstandere. Kan man tro Tønder Lund, brugte Vahls Fjender de laveste Midler imod ham, idet de udsprede, »at hans Sæder og moralske Charakter var Foragt værdig,« hvad Lund med Harme afviser. Hvorledes Vahls Venner saa paa Holmskiold, Viborg og den hele Klike, der havde fortrængt Vahl, fremgaar af disse Lignes af et Brev fra Riegels til Vahl: »Hvorfore vilde Skæbnen,

E. N. VIBORG.

Efter Maleri paa Veterinær- og Landbohøjskolen. (Fot. Einar Larsen.)

at just Deres oprigtige Venner skulde være saa afmægtige, saa foragtede af de mægtige? Var det for at De skulde lære at kende disses gode Villie . . . Jeg haver stoppet Bagtalelsen: Deres Breve [fra Udlandet] ere blevne læste af Schack Rathlou, selv Minister Moltke, begge nu Deres evige Velyndere, af Lowtzow, ja selv af Prinds Frederik, ja af mange flere, v. d. Lühe, ja Holmskiold selv maa opsøge dem, jo flere Breve De skriver mig til, jo visere hevner De sig paa Deres Modstandere, thi jeg ved De lide dybt ind til Sjelen, helst min liden satyriske Gave ikke forlader mig, naar jeg panegyrisk hos Etatsr. Sporon og paa andre ven-skabelige Steder beskriver Bagges [Baches] og Tilhængeres være sig Patroners, Tyves, opblæste Høners, puddrede Veyrhoveders, glindsende Epicuræers Omgangsmaade imod Dem — og Zoega denne min ypperlige Medarbejder, vi arbejdede ikke uheldigen paa Sindsgræmmelsen, der kan godt glaceres, udholde Ilden og vel beholde Formerne«. Det er interessant at se, at Vahls første Lærer i Botanik, Johan Zoega, der nu beklædte en høj Stilling i Finanskollegiet, stod paa Vahls Parti. At en saa ringe Begivenhed som den, at en saa underordnet Person som Vahl fjærnedes fra sin Plads, blev Samtalestof i Byens bedste Kredse, i Kancelliet, ja selv ved Hoffet, og at den vakte meget stor Opsigt, er der mange andre Vidnesbyrd end Tønder Lunds om. Det er derfor klart, at der forelaa andet end en Kontrovers mellem Vahl og Bache.

Naar en Bevægelse, som den Vahls Afgang havde vakt, havde ulmet tilstrækkelig længe inden Døre, maatte den en skønne Dag bryde ud i lys Lue, hvilket vil sige, at den efter de Tiders Skik gav sig Udslag i en litterær Polemik. Den foranlediges af en Bemærkning af N. Riegels i hans Bog om Kirurgiens Historie i Danmark (1787) om den Maade, Universitetet altid havde stillet sig overfor Botaniken ved at fjerne alle dem, Videnskaben nærede Forventninger til, Oeder, Zoega, Jørgen Tyge Holm, og nu sidst Vahl. Herimod udgav Bache et lille Forsvarsskrift, som omgaaende blev besvaret af Tønder Lund med et kraftigt Forsvar for Vahl, og da Rottbøll under Baches Navn tog til Genmæle mod Lunds undertiden noget ubeføjede Angreb paa Havens Direktion, svarede Lund med at offentliggøre den Vahl givne Instruks. Nærmere skal jeg ikke omtale denne Polemik, der mange Gange har været kommenteret, og som vistnok har

haft Betydning ved at oplyse et større Publikum om, at den populære Naturvidenskab havde daarlige Kaar ved Universitetet.

I Begyndelsen af 1783 afrejste Vahl over Kiel til Holland, Paris og Pyrenæerne og derfra til Madrid. Spanien var hans egentlige Maal, men da han fra Madrid vilde rejse til Andalusien, mødte han en ham uforstaaelig Modstand hos den ellers velvillige Direktør for Haven i Madrid, ORTEGA. At Viborg havde en Finger med i Spillet*), fik han senere Mistanke om, da Lund meddelte ham, at hans Fjender i København var vel vidende om, hvad der hændte ham i Madrid, og at de udlagde det saaledes: Ser I, hvor vi havde Ret, Vahl kan ikke forliges med nogen. Denne uretfærdige Beskyldning tog Vahl sig overordentlig nær. Efter at have gendrevet den og uden at bruge stærke Ord at have karakteriseret sine Fjenders Fremgangsmaade slutter han sit Svar til Lund med: »Snart skulde ieg ønske at aldrig see mit Fædreland meere, og ieg forsikkrer dig hermed helligen, at ifald nogen Vey viser, hvor ieg kand ernære mig i Ro og Fred for Fusentaster, saa skal ieg af alle Kræfter stræbe at naae den. At være en Kastekiæp for de bekiendte, holder ieg mig for god til, uagtet at ieg ey kand sættes i Ligning med dem og aldrig ønsker ieg at denne Ære skulde hende mig«. Lund trøstede ham og troede ikke, han mente det saa slemt: »Enden af dit Brev var ret tragisk. Er Du bleven Livmedikus eller Kok hos Dejen? Jeg haaber det ikke«.

Vahl var nemlig rejst fra Madrid og over Barcelona til Marseille, hvorfra han efter et Par Maaneders Ophold sejlede med et lille Skib til Tunis. Denne Rejse, hvorunder han gjorde Landgang paa Sardinien, har han skildret i første Bind af det norske Tidsskrift Samleren (1787). Det er det eneste, Vahl offentligt har meddelt om sin Rejse, men i hans efterladte Papirer findes flere længere eller kortere Udkast til Rejsebeskrivelser, bl. a. om hans Oplevelser i Bayonne og i Pyrenæerne. Det er sandsynligt at disse Udkast er skreven paa Opfordring af Tønder Lund, for denne havde sit Besvær med at holde Interessen for Vahl ved lige, hvis han ikke ved en eller flere Afhandlinger kunde dokumentere, at han gjorde sig fortjent til den Understøttelse, han modtog. Ogsaa Fabricius lagde ham paa Sinde, at det maatte

*) At der var noget herom, kan man maaske slutte sig til deraf, at Ortega senere opkaldte en Planteslægt efter Viborg (*Viborquia*).

til. Før sin Afrejse havde Vahl betroet Lund sit Manuskript om Forsskåls Planter, og Lund bad ham indstændigt om at maatte lade det trykke, men Vahl, der under sin Rejse havde fundet mange af de samme Planter og derved faaet en Del Rettelser og Tilføjelser at gøre, vilde ikke tillade det.

Vanskeligere blev det endnu for Lund, da Vahl fra Marseille bad ham om at faa forlænget sin Rejseunderstøttelse til at gælde endnu et Aar, for 1785. Lund søgte dog Audiens hos Guldberg, der modtog ham venligt og indrømmede, at Vahl var en dygtig Mand, men hans Arbejde var unyttigt. Hvis Vahl vilde gøre noget nyttigt, vilde han tage sig »forskrækkeligt« af ham. Vahl var kun en Glosekræmmer, hvilket Lund ikke roligt kunde høre paa, og han var nærvædet at komme i Skænderi med Ministeren. Da han saa talte om Vahls Fremtid, blev han holdt hen med svævende Løfter; det man havde at byde paa, Lektorstillingen ved Haven, var altfor ringe for Vahl, og en Professorplads ved Sorø Akademi var der ikke Raad til. Men lad Vahl gøre noget nyttigt, saa skal der nok blive sørget for ham. »Kunde Du ikke,« skrev Lund derefter til Vahl, »skaffe noget af det saa kaldt nyttige til Veje? Gjør Dig Flid. Skrab nogle Anmærkninger, økonomiske helst, sammen, og send dem hiem. Et Forslag eller noget sligt, ligemeget om det lugter af Charlatanerie ... Kunde Du ej pr. Hasard komme over nogle Mønter eller Antiquiteter, Romerske, Etruriske etc., en Pissepot fra Romernes Tid, eller noget sligt; da glem ikke at sende det. Jeg venter vist noget. Gypsophila som bruges til Sæbe f. Ex. eller noget sligt. Om Loeffling eller andre have sagt det før, kan aldrig skade, en god Vise qvædes ikke for tidt«. Kort Tid efter dette Brev blev Guldberg styrtet (1784), og Lund skyndte sig at meddele Vahl denne glædelige Begivenhed. Nu mente han, at der var gode Udsigter for Naturvidenskaben, og at dens Dyrkere ikke mere skal klassificeres som *terræ inutilia pondera*^{*)}, især da en vis Konferensraad, nu Geheimeraad og Excellens [Holmskiöld] ikke mere vil kunne skade. Nu har Vahl gode Udsigter, uden at behøve at møde i Forgemakker og tilbetle sig Brødet. Nu er det ikke nødvendigt, at Vahl hjemsender noget nyttigt, »nu beder jeg, at Du vil gjøre bare unyttigt, for at blive i Talemaaden«.

Efter et Par Maaneders Ophold i Tunis (Barbariet) drog han

^{*)} Unyttige Byrder for Jorden.

med et rigt Udbytte til Italien. Lunds Ansøgning for ham om fornyet Understøttelse var blevet bevilget med 400 Rdl., og Vahl fortsatte derfor sin Rejse gennem Schweiz og Frankrig til England, og han kom først hjem sidst i 1785; om hans Rejser det sidste halvandet Aar foreligger kun meget lidt, og i lang Tid vidste hans Venner i København slet ikke, hvor han var. Rejsens Resultat var paa flere Maader af stor Betydning for Vahl og hans senere Arbejder. Overalt i Udlandets botaniske Instituter blev denne beskedne Mand modtaget med al den Agtelse, man skyldte en af den berømte Linnés dygtigste Elever, og hans ganske usædvanlige Plantekendskab kunde ikke andet end vække Opmærksomhed. Han kom paa en fortrolig Fod med flere af Udlandets, særlig hollandske og franske, Botanikere, der gav ham fri Adgang til deres Herbarier og skænkede ham betydelige Samlinger af Dubletter. I mange Aar derefter stod han i Korrespondance og Bytteforbindelse med disse Botanikere, og hans Herbarium voksede meget hurtigt.

Under Vahls Rejse var Udgiveren af *Flora danica*, O. F. Müller, død; Lund satte sig øjeblikkelig i Bevægelse for at faa Vahl udnævnt til hans Afløser, og uden Vahls Vidende indsendte han en Ansøgning derom til Kancelliet. Det samme gjorde Viborg, der bl. a. støttede sig til den anbefaling, Vahl i sin Tid havde givet ham, og han fik straks et Forspring for Vahl ved den Snedighed at foreslaa, at om han blev udnævnt, det da skete paa det Vilkaar, at Holmskiold fik den øverste Ledelse af *Flora danica*. Ansøgningerne blev sendt Konsistorium og Havens Direktion til Betænkning; medens Konsistorium anbefalede Vahl, kunde de to Direktører ikke enes om en fælles Indstilling. Holmskiold gik stærkt i Breschen for Viborg, som han bl. a. roser for at have forfattet en Katalog over Havens Planter og derved oprettet, hvad hans Formand (Vahl) havde forsømt. Rottbøll henholdt sig til Konsistoriums Erklæring, men vilde forøvrigt ikke tage Stilling og bad saa mindeligt om at blive fritaget for at have noget med Sagen at gøre. Da Sagen igen kom for i Kancelliet, viste der sig den største Uenighed imellem de Deputerede, og det siges, at man sluttelig enedes om at overlade Afgørelsen af denne »penible Sag« til Kronprinsen*).

*) Det var, efter at alle disse Erklæringer var afgivne, at Lund sendte sit Brev til Kronprinsen; Lund vidste særdeles god Besked med, hvad der var sket.

Dette skete ogsaa, og i September 1785 resolveredes, at Studioꝝ sus Martin Vahl skulde overtage Udgivelsen af *Flora danica*, hvorhos han for Fremtiden ikke maa staa i nogen Forbindelse med den botaniske Have eller paa nogen Maade befatte sig med de ved Haven nu ansatte Betjente og deres Forretninger, som skal være ham aldeles uvedkommende; ved denne Bestemmelse afskedigedes Vahl altsaa som Lektor. Desuden lovedes der Vahl i Udnævnelsesbrevet, at Regeringen vilde have ham i Erindring, naar der blev en Plads ledig i hans Fag. Johan Zoega skal efter Sigende meget have bidraget til dette heldige Udfald. Vahls Løn som Udgiver var 500 Rdl. aarlig, hvortil kom, at han i 1786 fik Titel af Professor. Endnu fik han adskillig Hjælp af sin Fader, saar han kunde med sine beskedne Fordringer sagtens klare sig.

Det paahvilede Udgiveren af *Flora danica* at foretage Rejser i Danmark og Norge, og i de følgende Aar foretog Vahl mange saadanne Rejser. Hans første Rejse 1786 gik til Valdres og Hardanger, og 1787—88 foretog han sin største Rejse til Norge. Den gik helt til Nordland, hvor han overvintrede, Magerø og Varanger. Et stort Udbytte, især af Kryptogamer, var Resultatet af denne Rejse. Under den besøgte han efter mange Aars Forløb sin Familie og gamle Venner i Bergen, og det var formodentlig under den, han fandt sin Brud, ANNEKEN DEDEKAM, Datter af en Skibskaptajn i Arendal. Han ægtede hende kort efter sin Hjemkomst, næsten 40 Aar gammel.

Udover et Par Hefter af *Flora danica* havde Vahl indtil nu slet intet videnskabeligt Skrift udgivet, saa det er egentlig mærkeligt, at han baade hjemme og ude var kendt som en meget dygtig Botaniker og Medlem af flere lærde Selskaber. Hans udstrakte Korrespondance, der bar Vidne om hans store Lærdom, og hans Venners Arbejde for ham giver vel Forklaringen derpaa. I Aarenes Løb havde han udarbejdet Tusindvis af Planbeskrivelser, og allerede tidligt fattede han den kæmpemæssige Plan at foranstalte en ny komplet og kritisk Udgave af Linnés *Species Plantarum*. Denne Plan lod sig ikke gennemføre paa en Studs, og hans Venner pressede paa for at bevæge ham til at publicere en Del af sine nye Planter, bl. a. sin Revision af Forskåls Herbarium. Det lykkedes ogsaa at faa ham til det, og i Aarene 1790—94 udgav han det store Folioværk *Symbolæ botanicæ* i tre Bind med mange Kobbertavler. Han fik dertil af Fonden *ad usus publicos* et Laan paa 500 Rdl., hvoraf han kun

naaede at faa afbetalt 100 Rdl. Dette statelige Værk, der ligesom de fleste andre af Vahls Skrifter er af saa speciel Natur, at en nærmere Omtale af det kun kan interessere faa af dette Tidsskrifts Læsere og derfor kun lige skal nævnes, gjorde Vahl overalt til en berømt Mand. Han blev Medlem af de fornemste lærde Selskaber i Udlandet og af Videnskabernes Selskab i København 1791. Han deltog imidlertid aldrig i Selskabets Møder og opfyldte saaledes ikke den Betingelse, som da krævedes, at ethvert Medlem, første Gang han mødte, skulde forelægge en Afhandling. Efter Vahls Død, da hans Venner ikke altid med lige Ret fremstillede Vahl som en Martyr for sin Videnskab og et Offer for den ved Universitetet herskende Kreds, blev det almindeligt troet, at Videnskabernes Selskab aldrig havde fundet ham værdig til at blive Medlem. Først saa sent som 1844 fandt Selskabets Sekretær, H. C. ØRSTED, Anledning til at ramme en Pæl gennem dette Sagn, og han angav dertil som rimelig Forklaring til, at Vahl aldrig havde forelagt Selskabet nogen Afhandling, den, at Vahl tog saa virksom en Del i det naturhistoriske Selskabs Skrifter. Ad denne Omvej er jeg nu kommen til dette Selskab, der saavel for Vahl personlig som for dansk Naturvidenskab i det hele kom til at spille en saa overordentlig Rolle.

(Fortsættes.)

Martin Vahl og hans Samtid.

Af Carl Christensen.

(Fortsat.)

Naturvidenskaberne var efter 1750 blevet overordentlig populære, især de saakaldte økonomiske Videnskaber, Botanik og Mineralogi, som man i lang Tid troede i en Fart kunde op- hjælpe alle Landets Næringsveje, ja raade Bod paa alle Landets Brøst. En Mængde Mennesker Landet over fuskede i disse Videnskaber, og mange følte sig kaldede til at offentliggøre deres Erfaringer, der efter deres Mening soleklart beviste, hvorledes man bedst skulde udnytte Naturens Rigdomme, hvad enten det nu var ved at anvende Lav til Farvning, ved Piledyrkning etc. etc. Det er i Virkeligheden en forbavsende rig naturhistorisk Litteratur, der produceredes i Danmark og Norge i disse Aar, men dens Værdi er overmaade ringe, da kun en meget lille Del af den er baseret paa en virkelig Indsigt i Videnskaben. Og med denne stod det skralt til, ganske bortset fra, at den med det Standpunkt, den var naaet til, ikke evnede at opfylde mange af de Forventninger, man nærede til den. Den rene Naturvidenskab var aldeles overvejende beskrivende, dens Dyrkere var »Glosekræmmere«, som Guldberg haanligt kaldte dem, og han havde Ret i, at deres Arbejde ikke var nyttigt, det Slags ord, man altid knyttede til Naturvidenskaberne for at udtrykke, hvad man mente, de burde være. Der var dog dem, der saa, at et vist Artskendskab og en systematisk Ordning af de kendte Arter var nødvendig, før et nærmere Studium af dem og deres Betydning kunde begynde, og ogsaa dem, der indsaa, at den rene Videnskab bør kunne drives uden at tynges af Kravet om,

at den skal føre til nyttige Resultater. Alle disse, de mere indsigtfulde og de mange, der nærrede overdrevne Forventninger til de økonomiske Resultater, som Videnskaben vilde bringe, forenedes i Harmen over den Stilling, Universitetet indtog overfor Naturvidenskaberne. Grundene til denne Stilling skal jeg ikke her komme ind paa, men blot antyde, at den væsentligste laa i Professorernes Avancements- og Lønningsforhold, som gjorde det umuligt at lønne flere Professorer af Universitetets Midler, men da Regeringen havde i sin Magt at ansætte Professorer og lønne dem af Finanskassen, er denne af Universitetet selv altid anførte Grund ikke den egentlige, der maa søges i en latent Modstand fra det teologiske Fakultets Side mod Ansættelse af Professorer i de nye Videnskaber, hvad der let kunde medføre, at dets dominerende Indflydelse blev brudt. At der fra den Side var nogen Uvilje mod Naturvidenskaberne selv, vover jeg ikke at paastaa.

Da Universitetet i Aaret 1788 fik en ny Fundats, som ingen Forbedringer medførte, gav Harmen sig Udslag i Handling. Paa Forslag af Veterinærskolens Forstander P. C. ABILDGAARD dannedes i 1789 Naturhistorie-Selskabet, som straks fik en overordentlig Tilslutning, idet der indmeldte sig et Par Hundrede Medlemmer, skønt Medlemsbidraget var ti Rdl. om Aaret. Efter Planen skulde Selskabet arbejde næsten som et naturvidenskabeligt Fakultet med Samlinger, Bibliotek, botanisk Have, gratis Forelæsninger, afsluttende Eksamen og med Udgivelsen af et Tidsskrift. Fagene var Naturhistorie (Botanik og Zoologi) og Mineralogi. Allerede inden Stiftelsen var Vahl af den foreløbige Bestyrelse, hvori flere af hans Venner, bl. a. Tønder Lund, sad, engageret som Lærer i Naturhistorie, og kort efter blev C. F. SCHUMACHER antaget som Lærer i Mineralogi. Det er vistnok i det hele tvivlsomt, om man vilde være skredet til Stiftelsen af Selskabet, hvis man ikke havde haft Vahl; at finde en Form, hvorved man kunde anvende hans ubrugte Arbejdskraft, var et af de Maal, Stifterne straks havde for Øje. Selskabet, der fik en ikke ringe Støtte af Regeringen, fik overladt nogle Værelser i »Prinsens Palæ« til Forelæsningslokale og Samlinger, og Haven ved Palæet til Brug som botanisk Have. Senere fik det Lokale i Efterslægtens Bygning paa Østergade.

I dette Selskab blev Vahl fra dets Start til dets Opløsning den bærende Kraft, i det lagde han sit bedste Arbejde, som Lærer,

som Bestyrer af den efterhaanden store zoologiske Samling, som han selv skaffede til Veje, og som Redaktør af Selskabets Skrifter. For alt dette lønnedes han med 500 Rdl. om Aaret. Til Skrifterne skrev han selv en lang Række botaniske og zoologiske Afhandlinger, hvoraf flere er af betydelig Værdi. Om Vahls Virksomhed ved Selskabet skal jeg her kun indskrænke mig til nogle Ord om ham som Lærer.

I Begyndelsen var der stort Tilløb til Selskabets Forelæsninger, men snart svandt Tilhørerne ind til en lille, men interesseret Skare af unge Mænd, hvoraf adskillige senere vandt sig et godt Navn. Imellem dem kan nævnes HENRIK STEFFENS, JENS RATHKE, Brødrene OLE HIERONYMUS MYNSTER og J. P. MYNSTER (den senere Biskop), J. W. HORNEMANN og NIELS HOFMAN (BANG). Flere af disse af Vahls Elever, især de to sidste, blev hans bedste Venner og mest trofaste Tilhængere. Enkelte af dem har meddelt deres Erindringer om deres forgudede Lærer, og de er enige om, at hans Forelæsninger ikke var morsomme. Hans Organ var ikke godt, og han læste altid op af sit Manuskript uden at kaste et Blik paa Tilhørerne. Han holdt sig strengt til Stoffet, der næsten altid var et Afsnit af den botaniske eller zoologiske Systematik med en Vrimmel af latinske Termini, som han forlangte, Eleverne skulde tilegne sig, og han fandt sig ikke i den mindste Afvigelse fra Linnés Definitioner af dem. Ganske anderledes var han før og efter Timens Slutning, naar Eleverne fik Lov til at spørge, ved sine Øvelser i Haven og paa Ekskursionerne. Da var han Venligheden og Tjenstvilligheden selv, og Eleverne vænede sig snart til frimodigt at henvende sig til ham, selv om de kunde risikere et ironisk Svar, især hvis de tillod sig at have en anden Mening end han. »De er jo kommen ret vidt, og kan vel endog hjælpe Dem selv og undvære min Undervisning,« sagde han saaledes en Gang til Henr. Steffens. Særlig hans Ekskursioner var »rene Jubelfeste«; ude i Naturen rev han sig løs fra sine daglige Sorger, blev munter og glad, sine Elevers bedste Kammerat; det var dette personlige Forhold til dem, der bandt dem til ham med de stærkeste Hengivenheds Baand; og det var hans uselviske, flammende Begejstring for sit Fag, som under Udflugterne først ret kom til Udbrud, der tændte den samme Ild hos flere af hans Elever. Nogle af disse holdt den ved lige Livet ud, og derfor har Vahls Lærervirksomhed baaret rig Frugt og sat sit stærke Præg paa Naturvidenskabernes Udvikling i

Danmark og Norge lige op til Midten af det 19. Aarhundrede. Men for dem af hans Elever og andre, der ikke kom i fortrolig Forhold til ham, stod han »som den store Celebritet med et i hele Europa anerkendt Mesterskab og med den store højagtede Linnés Glorie hvilende paa sig«, som Steffens udtrykker sig. Denne Berømmelse havde faaet en næsten hel sagnagtig Karakter i Byen, skønt der vel kun var meget faa, der vidste, hvor paa den grundede sig, men Troen derpaa var bleven udbredt af Vahls Venner under Fejden om den botaniske Have. Vahl selv gjorde intet for at styrke den; hans Tilværelse var den stille videnskabelige Arbejders, der ikke tog Del i det offentlige, rørige Liv; han nøjedes med at betragte det fra sit Studerekammer og gøre sine Reflektioner derover i sine Breve til sine i Udlandet rejsende Elever.

De første seks—syv Aar af Vahls Virksomhed ved Naturhistorieselskabet hørte til hans lykkeligste. Hans to Ansættelser (ved Selskabet og *Flora danica*) lagde ikke mere Beslag paa hans Tid, end at han hver Dag kunde ofre flere Timer paa sit kæreste Arbejde, Udarbejdelsen af den nye »*Species Plantarum*«. Men derefter kom en Tid fuld af Sorger og Bekymringer, som en Overgang truede med fuldstændigt at tage Modet fra ham. Det var først hans økonomiske Bekymringer. Familien forøgedes hurtigt med det ene Barn efter det andet, sin Svigermoder maatte han underholde, og med en Aarsindtægt paa netto 900 Rdl., hvortil af og til kom lidt ved Salg af *Flora danica*, kunde han ikke i Længden sørge for en Husstand paa 10—11 Mennesker, tilmed da hans Korrespondance var kostbar, og hans Passion for Bøger blev ham dyr. Hans Fader, der havde understøttet ham til langt op i Tiden, døde 1794, og det Haab, Vahl havde, at hans Arvepart skulde hjælpe ham over alle Vanskeligheder, brast ved den Opførsel, hans Søskende udviste imod ham. Som hans Andel anviste de ham en i Nordland udestaaende Gæld til Boet paa ca. 1400 Rdl., som han ikke havde Mulighed for at inddrive, og en af hans Svogre var lumpen nok til at tilbageholde nogle Hundrede Rdl. som Betaling for Vahls Ophold i hans Hus under hans sidste Ophold i Bergen, skønt Vahl var overbevist om, at hans Fader i sin Tid havde betalt for ham. Men ikke nok med det; han fik sendt en Søstersøn ned til København for at studere, og da den unge Mand kom galt afsted, maatte Vahl for at udløse ham af alle Vanskeligheder betale en større kontant

Sum. Alle disse Familiesorger tog haardt paa ham, berøvede ham hans Arbejdsglæde, og han trak sig tilbage fra sin Omgangskreds. Hans huslige Liv var vistnok heller ikke særligt lykkeligt; ejendommeligt er det i alle Tilfælde, at han i sine mange, ellers meget aabenhjertige Breve saa godt som aldrig omtaler sin Hustru. Dog mere nedslaaende for ham end alt dette, var det, der skete i 1797.

I dette Aar døde den gamle Professor ROTTBØLL, som i længere Tid helt havde overladt den botaniske Undervisning til Lektoren ved Haven VIBORG. Denne, der tillige var Lærer ved Veterinærskolen, havde i de forløbne Aar udfoldet en betydelig Virksomhed, der bærer Vidnesbyrd om hans ubestridelige Dygtighed. Det er ikke paa den rene Videnskabs Omraade eller som Lærer, at han har indlagt sig Fortjeneste. Kun faa af hans Elever er bleven bekendt, men iblandt dem er dog een, CARL GOTTLÖB RAEN, der ved sin omfattende Viden og større videnskabelige Horisont rager højt op over Gennemsnittet af danske Naturforskere ved Aarhundredskiftet. Paa Viborgs mange Arbejder kan jeg ikke her komme ind, men kun nævne, at han bedre end nogen før ham ved flere af dem forstod at anvende naturvidenskabelige Undersøgelser paa praktiske Formaal, og han blev derved langt mere end Vahl en nyttig Mand for Staten. Da Vahl ikke kom i den botaniske Have, og Viborg ikke i Naturhistorieselskabet, kunde de begge passe deres Arbejde uden at støde sammen eller konkurrere med hinanden. Men med Rottbølls Død var Freden forbi.

Fra ældgammel Tid havde den botaniske Undervisning ved Universitetet været henlagt til et medicinsk Professorat, og Rottbøll beklædte et saadant. Denne Ordning var i Længden uholdbar, og da han døde, besluttede man at oprette et foreløbigt Professorat i Botanik. Da dette kom Vahl for Øre, skyndte han sig med at indsende en Ansøgning. Han selv og alle hans Venner mente, at han var selvskreven til Embedet, og det kom derfor som et Tordenslag for dem, da Viborg fik det, trods Regeringens Løfte om at sørge for Vahls Forfremmelse; endnu større blev deres Harm, da det oplystes, hvorledes dette var gaaet til. Der var kun een Ansøgning til Embedet, Vahls, og i Kancelliet var man enig om at indstille ham, men inden dette skete, blev Viborg udnævnt ved en kongelig Kabinetsordre. Vahl har selv i sine Breve til sin Elev og Ven HOFMAN (BANG) og til sin

Velynder, den bekendte Mæcen JOHAN V. BÜLOW til Sanderumgaard, hvem han betroede alle sine Sorger, fortalt Gangen i denne Begivenhed, og de officielle Dokumenter bekræfter ganske hans Fremstilling. Viborg havde slet ikke indsendt nogen Ansøgning, men sin Natur tro havde han ad Bagveje skaffet sig Adgang til Universitetets Patron, Hertugen af Augustenborg, og ved forskellige Tilsnigelser, f. Eks. den, at Vahl vist slet ikke brød sig om Professoratet, faaet Hertugen til at udvirke hans Ansættelse uden om Kancelliet. Da Sagen var afgjort, søgte Vahl om Audiens hos Kronprinsen for at beklage sig. Efter hans Fremstilling blev Kronprinsen meget vred, da han hørte, at han var ført bag Lyset; man havde sagt ham, at Vahl aldrig havde læst i den botaniske Have, og at han ikke søgte Professoratet, men nu lovede han Vahl, at han nok skulde gøre det godt igen. Derefter gjorde Vahl et af de faa mandige Skridt, han tog af Hensyn til sig selv. Han skrev til Kancelliet og udbad sig Oplysning om, hvorledes Kronprinsens Løfte til ham skulde forstaas, hvilket Embede man havde tiltænkt ham, da *Professio botanica* jo aabenbart ikke var det, der kunde henregnes til hans Fag. Langt om længe fik han Svar, at det var meget beklageligt, at hans Ansøgning var kommen for silde, men at forøvrigt Professoratet, hvortil der ikke var Penge, ikke var noget for en saa berømt og fortjent Mand, men med det allerførste vilde man bringe Hans Majestæt hans givne Løfte i Erintring. Alt dette var jo kun tomme Udflugter, og Vahls Harme førte ham til at tro, at hans norske Afstamning havde spillet en Rolle i denne Sag, hvad der ganske sikkert er urigtigt. Det er fristende at gengive nogle Udtog af Vahls Breve, der giver de stærkeste Udtryk for hans voldsomme Skuffelse, men Pladsen tillader det ikke; kun disse faa Linier af et Brev til Bülow: »Jeg mærker nu, skiøndt for silde, at ieg havde handlet langt klogere mod mig selv, ifald jeg havde anvendt Timerne ieg opofrede til Planters Undersøgning hellere i Prinds af Aug. og nok Ens Forgemak [han sigter vistnok her til Statsminister Grev Chr. Reventlow]. Dog kand Hr. Viborg beroelige sig selv og forsvare for andre, at det er meere hædersfuld paa Sniig Veye at komme til Ære og naae Belønning, saa er det godt for ham. Paa denne Vey kand han være sikker, at ieg aldrig skal støde ham paa Armen . . . Det er nu min Skiebne at forfølges i mit Fædreneland; da Holmskiold døde, skulle man troe, at det var

forbi, men hans Redskaber lever io endnu. Deres Opkomst be-
roer paa min Undertrykkelse, ieg er for magtesløs at stride mod
et Triumvirat«. Regeringen søgte dog at give Vahl en lille Op-
rejsning ved uden hans Vidende at udnævne ham til Viborgs
Meddirektør ved Haven, men som naturligt var, skøttede han
ikke meget om denne Udmærkelse, og han fik i den Stilling
heller ikke meget at gøre med Havens Styrelse. Endnu en Skuf-
felse led Vahls Venner, idet en af hans flinkeste Elever, HORNE-
MANN, søgte Pladsen som Lektor efter Viborg, idet man antog,
at den var bleven ledig. Men det vidste Viborg at forpurre, idet
han fik maget det saa, at han selv beholdt Lektorstillingen; man
maa erindre, at Haven den Gang ikke hørte direkte under Uni-
versitetet, og derfor var en saadan Ordning mulig; derved spa-
redes Lektorgagen, som indgik i Professorgagen. Viborg var vist-
nok ikke pengegridsk, men magtkær.

Vahl stod nu uden nogensomhelst Udsigt til at forbedre sine
Kaar. Han søgte Trøst ved det kære Arbejde med sine Planter,
hvoraf han i Aarenes Løb havde faaet samlet et stort Herbari-
um, dels ved Bytte med en Række af de mest bekendte uden-
landske Botanikere, dels af dem han direkte fik tilsendt af Samlere,
hvorimellem her kun skal nævnes en Embedsmand J. v. ROHR
og Rektor H. WEST, begge bosat paa St. Croix. Megen Udsigt
til at faa udgivet sine Plantebeskrivelser og andre planlagte Vær-
ker, bl. a. en virkelig videnskabelig Haandbog i Danmarks og
Norges Flora, havde han ikke. Da han stadig skyldte Fonden
ad usus publicos for det Laan, han havde modtaget til Udgivel-
sen af *Symbolæ*, kunde han ikke godt henvende sig til det.
Imidlertid fik han af J. v. Bülow nogle Hundrede Rigsdaler
som Hjælp til Udgivelsen af et Værk over vestindiske Planter,
Eclogæ americanæ, en Pendant til *Symbolæ*. Hans Stilling i
Naturhistorieselskabet kunde han ikke bygge sin Fremtid paa,
da den første Begejstring over dette Selskab var betydelig afsva-
let; Medlemmerne døde eller meldte sig ud, og ingen nye kom
i Stedet.

Denne Vahls fortvivlede Stilling kunde ikke forblive Regerin-
gen ukendt, og da den havde lovet at sørge for ham, spurgte
den ham om, hvad Udsigter der var med hans »*Species Plan-
tarum*«. I en Pro Memoria gav han derfor en Oversigt over sit
Arbejde; naar han endnu ikke havde begyndt at udgive det, var
det, fordi han saavidt muligt vilde basere det paa Selvsyn af

alle beskrevne Arter, og der var ikke blot mange ældre, selv af Linnés Arter, han ikke kendte, men ogsaa den meget større Mængde nye, som i de senere Aar var ophobet i Udlandets Samlinger, især i Leiden og Paris. En Rejse til Paris forekom ham derfor nødvendig, før han kunde læggé sidste Hånd paa sit Værk, og han ytrede et Haab om, at Kongen vilde sætte ham i Stand til at foretage en saadan Rejse. Hans Ønske blev til hans store Glæde opfyldt, idet der i Juni 1799 bevilgedes ham 1000 Rdl. til »en botanisk Rejse«, hvortil Aaret efter kom en Efterbevilling paa 300 Rdl.

Denne Rejse blev Glanspunktet i Vahls Tilværelse. Han opholdt sig næsten hele Tiden, godt et Aar (1799—1800), i Paris, hvor han hver Dag arbejdede flere Timer i de store Herbarier. Han sluttede Venskab med flere af de berømteste Naturforskere; nogle af dem kendte han fra sin forrige Rejse, til andre blev han introduceret af sin Ven J. C. FABRICIUS, der var rejst sammen med ham til Paris. Han deltog hyppigt i deres venskabelige Samtaler om videnskabelige Problemer, uden at jeg dog tør paastaa, at han, som uden Tvivl Fabricius, bidrog til at forme de store, vidtspændende Tanker om Udviklingen, hvortil een af Deltagerne i disse Samtaler, LAMARCKS, Navn er knyttet. Dette venskabelige Samvær med de største franske naturvidenskabelige Aander kontrasterede stærkt mod den evige Kiv og Strid i København. Hertil kom hans Begejstring over alt det nye, han fik at se af Planter, og hvoraf hans Venner tildelte ham mange Tusinde Dubletter. Med den største Iver gik han op i Bearbejdelsen af disse store Skatte, og da han rejste hjem, medførte han Beskrivelser af ca. 2400 nye Arter. Det kan derfor ikke undre, at hans lange Breve fra Paris er skrevet i en ganske anden Tone end hans tidligere; var disse fra Ende til anden fulde af Beklagelser og Bekymringer, er hans Pariserbreve en Lovsang over alt det vidunderlige, han oplever og ser. Og dog formindskedes hans Glæde ved Tanken om, at Opholdet i dette Paradis ikke var evig, og at de gamle Sorger atter ventede ham. Saaledes skriver han (til Bülow): »Jeg har ønsket her at kunde tilbringe hele min øvrige Levetid, og her har ieg første Gang ønsket at ieg ikke havde nogen Familie for hvis Skyld ieg dog er forbunden at vende tilbage, uagtet at maaskee fleere Ubehageligheder forestaaer mig end de ieg hidindtil har maattet fordøye i mit Fædreneland«. De franske Botanikere forstod fuldt ud at vurdere denne be-

skedne danske Lærde, der overgik dem alle i Plantekendskab. Det bedste Bevis herpaa er, at der ved en Festlighed i det franske Akademi af dets Direktør, LUCIEN BONAPARTE, overrakte ham det store Pragtværk *Plantes du Roy*, og ogsaa senere tilstilledes der ham fra Paris store Gaver, som da Napoleons Gemalinde Josephine forærede ham Redouté's meget kostbare Værk *Les Liliacées*. Endnu en Glæde havde Vahl i Paris, da hans to kæreste Elever HOFMAN (BANG) og J. W. HORNEMANN ankom til Byen. Formentlig samtidig lod de sig portrættere af Paris' »Modefotograf«, Radereren CHRÉTIEN. De tre Portrætter er reproduceret her. Medens Vahls Billede er velkendt, da det blev optaget i en Samling, som TARDIEU udgav af berømte Videnskabsmænd, er de to andre vistnok aldrig reproducerede og er meget sjældne.

Kort efter Vahls Hjemkomst døde ABILDGAARD, og som naturligt var, blev Viborg hans Efterfølger som Forstander for Veterinærskolen. Hans Forhold til Abildgaard, der var hans første Lærer og hvem han skyldte meget, var i de senere Aar ikke godt. Abildgaard havde lært at kende hans illoyale Optræden i flere Tilfælde, hvor han selv var Offeret derfor, og det er betegnende for det Renommé, Viborg havde skaffet sig, at der i lang Tid gik Rygter om, at Abildgaard havde begaaet Selvmord paa Grund af Viborgs Trakasserier. Dette var dog ikke Tilfældet, men at den ærgerrige og hensynsløse Viborg i det skjulte arbejdede paa at skubbe Abildgaard væk, er sandsynligt nok. Hans Forhold til sin Efterfølger som anden Lærer ved Højskolen, P. V. NEERGAARD, som han fik suspenderet fra sin Stilling, fordi han paa Grund af sin egen Opførsel ikke kunde forliges med ham, er et noget senere Vidnesbyrd om hans Hensynsløshed. Skønt Viborg en Overgang mente, at han kunde forene Forstanderembedet med det botaniske Professorat, lærte han dog

N. HOFMAN (BANG).
Stik af Chrétien, Paris 1800.

at indse, at dette var umuligt. Da han kunde forudse, at Vahl nu vilde blive hans Efterfølger som Professor, gjorde han flere Ting, der kan synes at være beregnet paa at gøre Vahl Livet saa surt som muligt. Først ønskede han at beholde sin Plads som Direktør for den botaniske Have, Ret til at holde Forelæsninger i den — en Ret, der tidligere var nægtet Vahl — og til at beholde sit Arbejdsværelse i Haven; dernæst gjorde han alt, hvad han kunde for at faa sin tidligere Elev, RAFN, ansat

J. W. HORNEMANN
Stik af Chrétien, Paris 1800.

som sin Efterfølger som Lektor. Skønt Rafn stod neutral i Striden mellem det Vahlske Parti og Viborg, betragtede dog Vahls Venner hans Ansættelse som en Fornærmelse. Af Hensyn til det gode Forholds Bevarelse i Haven vilde Regeringen dog ikke ansætte Rafn, men valgte HORNEMANN til Lektor. Hvor vidt dette Valg var heldigt, kan man tvivle om nu; efter min Mening var Rafn paa alle Maader en meget dygtigere

Mand end Hornemann. Endnu en lille Ting, der karakteriserer Viborg. Han havde et lille Herbarium, der bortset fra de ganske vist meget værdifulde men faa Planter fra Guinea, som Lægen PAUL ISERT havde samlet, der var deri, var af meget ringe Værdi. Ikke desto mindre lod han Regeringen forstaa, at den var meget værdifuld, men at han vilde sælge den for 300 Rdl. Han fik ogsaa Pengene, og hans Planter er den Dag i Dag i Botanisk Museum.

Den 25. Maj 1801 blev Vahl som ventet udnævnt til botanisk Professor ved Universitetet med en Løn af 500 Rdl. Nu først, 52 Aar gammel, kunde han se sin Fremtid i Møde uden Næringsсорger og derfor med langt større Kraft kaste sig over sine videnskabelige Arbejder, som fra nu af udelukkende drejer sig om hans store *Species plantarum*. Striden med Viborg var endt, da denne ikke gjorde meget ved sin Stilling som Direktør af Haven. Jeg har maaske for meget opholdt mig ved denne Strid,

men dens forskellige Faser giver et godt Indblik i disse to, hver paa sit Omraade dygtige Mænds Karakter, og den er tillige et illustrerende Eksempel paa den Tids personlige Stridigheder, der hørte til Dagens Orden, og som gav velkomment Stof til Byens *chronique scandaleuse*. Den fredsommelige, men meget lidt energiske Vahl, der vandt sig Venner mellem Byens bedste Mænd, kunde ikke staa sig for den intrigante og hensynsløse Viborg, der stødte alle fra sig undtagen de Mænd, der havde Afgørelsen, og som han vandt ved Kryberi og Smigreri. Han var kloogere end Vahl og passede paa ikke at blotte sig. I de Breve jeg har set fra ham, finder man aldrig et uvenligt Ord om Vahl, medens mange af Brevene fra Vahls Venner indeholder en Mængde af de groveste Injurier mod Viborg. Hadet til ham holdt sig usvækket til hans Død (1822) mellem Vahls Venner, og jeg kunde fortælle mange morsomme Udslag, det gav sig. Kun een Gang gav Viborg sig en Blottelse, der er kommet til at virke skadelig for Vahl. Da det sidste Bind af Naturhistorieselskabets Skrifter var færdigt (efter Vahls Død), hvori Vahl havde beskrevet en Række nye Planteslægter, skrev J. Ratke en Fortale, hvori han berørte den gamle Historie fra 1783. Herover blev Viborg saa fornærmet, at han fik stoppet Udgivelsen og brændt Fortalen i alle Eksemplarer paa eet eneste nær, som Hornemann havde faaet og som nu er i Botanisk Haves Bibliotek. Desuagtet vilde han ikke tillade, at Bindet blev publiceret, og først 1818 lykkedes det at faa det ud, og da var flere af Vahls Slægter beskrevne af andre.

De tre og et halvt Aar, Vahl var Professor, blev for ham en rolig Arbejdstid med Forelæsninger og Hjemmearbejde, kun af og til afbrudt af mest kortere Rejser; i 1802 foretog han dog en længere *Flora danica*-Rejse til Norge. Til sine øvrige Forretninger havde han faaet et nyt, ret brydsomt Hverv, nemlig Udgivelsen af det af O. F. Müller paabegyndte store Værk *Zoologia danica*; han naaede dog ikke at faa det af ham redigerede Bind udgivet. Af *Flora danica* fik han ialt udgivet seks Hefter, der i alle Henseender staar langt over dem, O. F. Müller havde udgivet af dette storslaaede Værk. Hans Hovedværk er og bliver dog hans gennem mange Aar forberedte *Enumeratio Plantarum*, hvilken Titel han tilsidst valgte; det skulde indeholde Beskrivelser af alle hidtil kendte Planter, der saa vidt muligt skulde baseres paa Selvsyn af alle hidtil beskrevne Arter, en Kæmpe-

opgave, som Vahl vistnok var den eneste, der alene kunde løse. Efter ham blev Arbejdet umuligt for Enkeltmand. Ikke længe efter sin Hjemkomst fra Paris søgte han om Understøttelse til Udgivelsen og fik dertil 500 Rdl. (1801). Trods hans umaadelig Flid fik han dog kun det meste af de to første Bind færdig til Trykken; første Bind udkom 1804, andet, hvis Udgivelse besørgedes af Hornemann, 1805. Det hele Værk vilde sandsynligvis have fyldt c. 30 Bind. Vahls Materiale til det, som altsammen er opbevaret, er overordentlig stort, og man kan ikke andet end beklage, at idetmindste de Dele deraf, der fra Vahls Haand var færdige (f. Eks. de Kurbblomstrede), ikke blev udgivet efter hans Død. Jeg skal forøvrigt ikke omtale Indholdet eller Kvaliteten af *Enumeratio*, der ligesom Vahls andre botaniske Skrifter kun har Interesse for botaniske Systematikere.

I Efteraaret 1804 besluttede Direktionen for Naturhistorieselskabet at opløse det og skænke dets Samlinger til det kgl. Museum. Det havde opfyldt sin væsentligste Opgave, og efter Vahls Ansættelse ved Universitetet var dets Opretholdelse ikke mere saa nødvendig, hvortil kom, at det næsten ingen bidragydende Medlemmer mere havde. For Vahl var denne Udgang, dels af økonomiske Grunde, dels fordi han derved mistede Tilsynet med de af ham selv skabte Samlinger, meget uvelkommen. Et Forslag som Konferensraad CLASSEN havde gjort ham, hvori han tilbød at bygge et Museum i de Classenske Haver paa Østerbro for Selskabets Samlinger, der skulde staa under Vahls Bestyrelse, blev ikke til noget. Selskabets Opløsning blev dog intet økonomisk Tab for Vahl, da han beholdt sin Løn, der for Fremtiden skulde udredes af Kongens Kasse.

Faa Dage efter, at Vahl havde faaet officiel Underretning om Naturhistorieselskabets Ophør, blev han syg, og Sygdommen tog meget hurtigt en saa farlig Vending, at han bukkede under for den Juleaften 1804, kun 55 Aar gammel. Dette sørgelige Dødsfald vakte i vide Kredse den største Sorg, selv om Vahl personlig kun var lidt kendt. Efter de Tidens Skik hædrede alle københavnske Blade Vahl ved Mindedigte, mange poetisk daarligere, men alle hjertelige. Højt op over dem alle rager Oehlen-schlägers gribende, smukke Mindedigt, der er trykt i »Adresse-avisen« for 29. December 1804, og hvoraf jeg anfører første og sidste Vers:

Dækker Graven, grønne Urter smaa!
 Eders Ven, som elskte jer saa saare,
 Han er død! O ryst fra Himlens Blaa,
 Høie Gran, din tunge Vemods-Taare.
 Hvide Rose med det blege Smil
 Sødt indslyng dig med den friske Røde.
 Vinder Eders Krands omkring den Døde.
 Duk dit Hoved dybt, og græd, o Piil!

Ei til Mennesket, men kun til Eder,
 Spæde Blomster! Skialden sig har vendt,
 At hvert Foraar sødt I tilbereder
 Eders Ven et herligt Monument.
 Eviggrønt, o Vahl!, og Gran sig vinde
 Hver en Vinter om din Gravhøj sig
 Men med Vaaren, Jordens Elskerinde,
 Hundredtusind Blomster favne dig.

Vahl ligger begravet paa Assistens Kirkegaard; hans endnu bevarede Gravsted bør holdes i Ære som Mindestedet for en af de mest uselviske, mest sympatiske og indenfor sit Felt mest fremragende Naturforskere, Norden har frembragt. Naturvidenskaben har banet sig andre Veje, end den Vahl kendte og fulgte, og mange vil maaske med Ringeagt se ned paa det Arbejde, han gjorde. Men deri gør man Uret. Vahl var et ægte Barn af Linnés systematiske Skole, og han var den, der kom sin store Lærer nærmest i Dygtighed indenfor denne Skoles begrænsede Arbejdsomraade. Han naaede ikke Linné i Vidsyn, og han var ret konservativ og kritisk overfor de nye Tanker og Retninger, som i 1790'erne begyndte at gøre sig gældende i Naturvidenskaben, saaledes overfor SPRENGELS Bestøvningsteori og de Forsøg, som blev gjort paa at skabe et naturligt System. Han var uhyre belæst, og intet nyt blev ham ubekendt, men han koncentrerede sit Arbejde saa intenst om sit store systematiske Arbejde, der skulde bringe Orden i det Kaos, som mange ukritiske Botanikere havde bragt i Systematiken, at han ikke fik Tid til selv at give nogen Indsats i den botaniske Forskning udenfor den deskriptive. Skal man ene bedømme hans videnskabelige Evner ud fra hans Arbejder, kan man give Professor VILH. ANDERSEN Ret, naar han i »Tider og Typer« skriver om Vahl, at han »som Videnskabsmand var af de stumme i Himlen, der ikke formaar at modulere den Musik, hvori de lever«, men et noget andet Syn faar man paa ham, naar man læser hans efter-

ladte Manuskripter, og underligt skulde det ogsaa være, om en Mand som han, der hele sit Liv havde beskæftiget sig med naturhistoriske Studier, ikke skulde have dannet sig Tanker om Naturens hele Indretning, om Orden og Liv i Naturen og dens Betydning for Mennesket. Men ganske sikkert er det, at Vahl ikke evnede at fatte eller forme saa vidtspændende Tanker som hans Ven Fabricius, og den ny Naturfilosofi, der i København fik en saa begejstret Talsmand i hans forhenværende Elev HENRIK STEFFENS, gik ganske sikkert langt over hans aandelige Horisont. Vahls Berømmelse som systematisk Botaniker var velbegrunderet, og hans Navn vil altid blive nævnt mellem de betydeligste af disse og blive kendt af enhver Jorden over, der beskæftiger sig med at bestemme Planter; men slig Berømmelse naar som Regel ikke udenfor en meget snæver Kreds, og dog er Vahl maaske bleven den dansk-norske Naturforsker fra ældre Tid, hvorom der er talt og skrevet mest. Grunden hertil kan kun søges i den Strid, der stod om ham, og som jeg ovenfor har skildret, hans til Tider tragiske Skæbne, der af Samtiden og i lang Tid efter betragtedes som et Symbol paa de Vilkaar, den rene Naturvidenskab havde at leve under paa den Tid. Det har ikke været min Hensigt i denne Afhandling at give andet end blotte Antydninger af, hvad Vahl videnskabeligt set har udrettet, men at give en ret udførlig Oversigt over hans Livsskæbne for derved at vise, om det Ry, der endnu mere end Hundrede Aar efter gaar af hans Navn, er berettiget eller ej. Min Fremstilling er baseret paa meget før ubrugt Stof, og mange Detailler deri har ikke før været offentliggjorte, andre har jeg af Pladshensyn maattet lade uomtalt, men hvad jeg har meddelt, tror jeg er rigtigt. Lad saa enhver dømme om Vahl, som han vil.

Vahl efterlod sig naturligvis ingen Formue, men derimod et stort botanisk Bibliotek (c. 3000 Bind) med mange sjældne og kostbare Værker, samt et Herbarium, der paa den Tid vistnok var det største, der fandtes i Privateje. Vahls Enke med seks uforsørgede Børn vilde have set de tungeste Tider i Møde, hvis ikke Vahls Venner havde faaet udvirket, at Kongen allerede i Februar 1805 købte Biblioteket for 3000 Rdl. og Herbariet for 400 Rdl. aarlig i Pension til Enken og 100 Rdl. aarlig i Livrente til hvert af Børnene. Begge Dele skænkedes til Botanisk Have, hvor de endnu hører til de største Skatte, Botanisk Museum og Bibliotek ejer. Enken kunde saaledes klare sig og endda give

Børnene en god Opdragelse, tilmed da hun i alt Fald i en Aar-række fik en aarlig Understøttelse af Hofman (Bang). Hun synes i nogle Aar at have haft et Pensionat, og hun døde 1830. Af Vahls tre Sønner studerede den ældste HENDRIK VAHL Kirurgi og blev Kirurg i Hæren; han døde som Regimentskirurg i Aalborg 1837. Hans Sønesøn er nuværende Professor i Geografi MARTIN VAHL. Den anden Søn, JENS VAHL, blev Farmaceut, men gik snart helt over til det botaniske Studium; mest kendt er han bleven ved sine langvarige botaniske Rejser i Grønland og paa Spitsbergen; senere blev han ansat som Bibliotekar og Konseruator i Botanisk Have. Han døde ugift 1854. Den tredje Søn, JOHAN VAHL, opkaldt efter Johan v. Bülow, gik Officersvejen; han steg til Generalmajor i Artilleriet og deltog i Krigene 1848—50 og 64. Skønt Vahl og hans Hustru begge var norske af Fødsel, blev deres Efterkommere saaledes alle gode Danskere; efter den Behandling, Vahls Familie udviste mod ham efter hans Faders Død, synes han helt at have afbrudt Forbindelsen med den.

*

*

*

Den til denne Afhandling benyttede Litteratur er altfor omfattende til at kunne angives her; det utrykte Stof, jeg har benyttet, er dels talrige Breve til og fra Vahl i Botanisk Bibliotek og Sorø Akademi, dels de officielle Dokumenter i Rigsarkivet.
